

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 102 1981

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Thure Stenström, Lars Furuland, Bengt Landgren

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00567-6 (häftad)

ISBN 91-22-00569-2 (inbunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1982

nytta av begrepp som »récit», »discours», »auteur impli-cite», »dominante» –: vi kan inte låta historisk kunskap bli det enda verktyget. Detta sammanhänger med att vi i dag, det är en självklarhet, inte kan läsa en text som *Manon Lescaut* på 1700-talsvis, vi kan inte bortse från Marx, Freud och Saussure; och vi kan därför inte med säkerhet avgöra om det som 1981 tycks oss viktigt var viktigt för 250 år sedan: det 1700-tal historien gett oss i arv är ingalunda 1700-talsmänniskornas. MÖ vet naturligtvis detta. Men hon har i praktiken bortsett från dessa problem; och så har hennes ämne, som egentligen är utomordentligt svårt, blivit ganska enkelt. Till detta kommer att MÖ läser sina romaner som vore de ett slags moraltraktater: hon har valt att inte ta hänsyn till deras estetiska dimensioner. Och den helhetssträvan som karakteriserar de fina delar i avhandlingen där teori och regler presenteras, den har tyvärr inte fått styra också romandiskussionen. Så har t. ex. Robert Challes märkliga *Les illustres françaises* i själva verket blivit ett slags moralpredikan. Och detta är förvisso, det kan man visa, en beklagligt reducerande läsning. MÖ menar inte, det måste tilläggas, att Challes roman är ett exemplum; hon talar om dess och andra texters mångtydighet; men hon *behandlar* dem som vore de icke konstverk.

Från dessa och andra utgångspunkter – man kan t. ex. ifrågasätta periodiseringen – är det inte orimligt att rikta kritik mot MÖ:s grundläggande grepp. Samtidigt måste man självfallet främst ta hänsyn till vad avhandlingsförfattaren verkligen gjort. Och, för att variera en inledningskommentar: om man accepterar MÖ:s val av forskningsfält och metod, kan man inte rikta grava anmärkningar mot hennes studie. Hon genomför väl vad hon i inledningens förutskickar, och man får, tack vare hennes stora kunskaper, en mängd värdefull information om det tidiga 1700-talets stumma informatorer eller uppfostrare. Till redan anförda goda egenskaper kan läggas den omfattande notförteckningen, som dels tillåter läsaren att lätt återfinna nyckelavsnitt i de skönlitterära verken, dels hänvisar till tidigare forskning (dock ej alltid så utförligt som det hade varit önskvärt: det är blott på denna punkt man kan tala om en brist vad rör den elementära vetenskapliga metodiken).

Sammanfattningsvis kan man säga så: MÖ har här lagt en god grund för vidare egen forskning. Förhoppningsvis återkommer hon med nya och mer djuplodande studier i det franska 1700-talets romaneskt motsägelsefulla världar.

Magnus Röhl

Gunnar Hillbom: *C. M. Völschows manuskript. Detaljstudier kring en huvudlänk i Bellmansdiktens traditionskedja*. (Acta Bibliothecae Regiae Stockholmiensis, 36.) Sthlm 1981.

Alla känner Carl Michael Bellman, men ingen vet riktigt vad Bellman egentligen har författat eller hur hans texter skall lyda. Från 1760-talet till våra dagar har tradition och trädning verkat och påverkat på ett sätt som i svensk litteraturhistoria är ovanligt och frapperande. Det är Bellmanforskningens grundproblem.

Forskningen i denna diktningens genealogi och historia har, naturligtvis med viss rätt, koncentrerats på Fredmans

Epistlar (så t. ex. Byströms och Hellquists avhandlingar, 1945 resp. 1978). Det har dock inneburit att perspektivet blivit begränsat. Man har studerat traditionsbärarna blott i tillämpliga delar, ej samlandet och samlarna i helhet. För att Bellmandiktningens besvärliga attributionsproblem och fastställandet av någorlunda pålitliga texter ska kunna föras närmare en vettig lösning – full säkerhet nås aldrig på sådana områden – måste ett samlat grepp tas när det gäller visdiktningens och vissamlandets funktioner och karaktäristika på 1700-talet. Man måste nå längre in i trädningens sociologi, där funktionen styr samlandet och påverkar texten.

En skiss till ett sådant samlat grepp framlägger Gunnar Hillbom i inledningen till denna avhandling, och han söker därefter exemplifiera och demonstrera hur det egentligen gick till när dikttexter spreds och samlades på 1700-talet. Exemplet är C. M. Völschow. Det pregnanta skälet till att just denne avskrivare ställs i centrum lyder: »inte mindre än 663 texter, eller 38 % av Bellmans diktning, sådan vi känner den, kan tillskrivas Bellman i första hand på vittnesmål av en enda samlare: Cornetten Carl Matthias Völschow» (avh. s. 21, där kurs.). Undersökningen gäller, enkelt uttryckt, om man kan lita på Völschow. Svaret på den frågan söker Hillbom genom frågan: hur arbetade Völschow som textsamlare?

Undersökningens uppgift är föredömligt väl avgränsad; den har icke desto mindre central betydelse för Bellmanforskningen. Med strikt koncentration på analysen och slutsatser därav har förf. undvikit de många sidospår materialet kunnat erbjuda (vilket kanske underlättats av att han i andra sammanhang, *Kring källorna till Bellmans ungdomsdiktning* 1980 och senaste volymen i Bellmansällskapets Standardupplaga *Ungdomsdikter* 1 s. å., kunnat behandla vissa frågor). Ibland saknar jag dock vidare utblickar. Att Hillbom valt att inte referera till internationell litteratur om metoder och problem i fråga om litterära och andra texters handskriftsgenealogi kan jag kanske förstå: varje undersökning ställer ju sina speciella krav och metoder måste delvis utformas under arbetets gång. Men jag önskar ändå att Hillbom gett sig utrymme att kort profilera sin uppgift i relation till andra svenska arbeten inom visforskningen, främst B. R. Jonssons om balladtraditionen med dess intressanta inledning.

Mot den bild förf. tecknar i sin inledning av Bellmans utveckling kan invändningar göras. Det talas om »det beslut att offentligt framträda som skald som hos Bellman bör ha mognat under senare delen av 1760-talet», vidare att hans texter övergår från fritt traderad status till att vara auktoriserade (avh. s. 13f.). Ser man bara till visor kontra episteldiktning kan det kanske tyckas så. Men låt oss komma ihåg att Bellman redan i slutet på 1750-talet framträtt med av honom själv auktoriserade tryck – översättningar, satirer, tillfällesskrifter (att de ibland utgavs anonymt betyder föga, det var tidens sed) – och att han hela sitt liv varvar småtexter med större projekt. Från debuten till sin död arbetar han med dubbel bokföring: å ena sidan visor och annat lättgods (vartill tillfällestexter inte generellt kan räknas), å andra sidan genomgående mer betydelsefulla texter. Litteratursociologiskt liknar därigenom Bellmans produktion de flesta samtida större diktares. Här och var i avh. framför Hillbom den rimliga åsikten att Bellman nog hade bättre kontroll över sina manuskript än man brukat tro. Men när han inledningsvis skis-

serar utvecklingen från fritt traderad till auktoriserad Bellmandikt, frammanar Hillbom med hjälp av den kända efterlysningsannonsen 1777 en bild av Bellman sökande sina för alla vindar spridda alster, nödgad att vända sig till samlarnas marknad (avh. s. 14). Det förefaller mig vara ett återfall i en romantiserad schablon. Man bör inte överbetona annonsens innebörd. Det är bara en enda episteltext Bellman efterlyser, av de mellan 60 och 70 han då skrivit. Även en författare i våra dagar kan ha råkat slarva bort en dikt av 60 i en tänkt samling. Och Bellman tar med annonsen en chans som inte står många till buds; han vet att det finns avskrifter av texten.

Som bakgrund till förhållandet mellan fritt traderad och auktoriserad litteratur ger avh. förf. (s. 15f.) en teckning av 1700-talets litteraturmiljö. Denna kronologiskt suddiga snabbskiss av en generaliserad epokuppfattning är kanske effektiv, men den speglar knappast den moderna litteraturforskningens resultat beträffande 1700-talets kulturella och litteraturestetiska kännetecken och tycks mig därför banka på öppna dörrar. Här finns också allmänna påståenden – om anonyma texters minskande andel, om kända författares ökande antal, samtidigt som biografiska notiser blir utförligare och tillförlitligare – vilka jag utan belägg, kvalificering och allsidig belysning inte gärna accepterar som led i ett resonemang i så kategorisk form. Men viktigt är Hillboms understrykande av giltigheten i Atterboms karaktäristik av senare delen av 1700-talet som »visornas tidevarv»; avsnittet kan utmynna i välgrundade ord om tidens inom alla samhällsskikt stora intresse för visgenrerna. Detta tog sig uttryck i upplägget av handskrivna vissamlingar. Av dessa är alltså delar av Völschows samlingar intressanta genom specifik och uttrycklig Bellmansinriktning. Är då inte Bellman alltid igenkännbar? Nej, ty som Hillbom poängterar: hans visor »smälter ofta till förväxling och förblandning samman med den fritt traderade vislitteraturens anonyma kollektiv» (avh. s. 17).

Eftersom en författarinriktad kallas värde som attributionsinstrument i stor utsträckning hänger på hur välinformerad skrivaren är, hur nära han står den han tillskriver texter, tar Hillbom, som här kunnat bygga på ett par uppsatser av N. Afzelius, upp den sociala relationen mellan Bellman och Völschow till noggrann behandling. Kap. 1 inrymmer redogörelsen för Völschows till det yttre torftiga och knappast framgångsrika liv – detta har han ju gemensamt med så många gestalter i den diktade Fredmansvärlden – samt en analys av de åtkomliga källor som kan belysa skaldens och den avskrivande korsettens umgänge. Att materialet är blygsamt är naturligt; Völschow var ingen person av betydelse. Av existerande material till hans biografi saknas i avh. omnämmande av Völschows inlagor i högaren Olof Ströms konkursakt (SSA, omtalat av Byström StU IX kom s. 158), där han 1784 bevakade en fordran på L. P. Westerberg på 5 600 d. kmt. Där kan man f. ö. beskåda Völschows ståtliga sigill. (Möjligen har de fullmakter som enligt avh. s. 154 n. 45 ej kunnat återfinnas i RA samband med detta ärende.) För att belysa den biografiska närheten mellan Bellman och Völschow har avh. förf. relaterat Völschows förteckning över sina supbröder (totalt 736) till personer som förekommer i Bellmans diktning, huvudsakligen som adressater. Undersökningen upptar en viss plats i avh. (s. 33–36) och är grundligt och medvetet gjord. (Tillägg kan dock göras.

Arenander junior var enligt egen uppgift också medlem i Timmermans- och Arla Coldinu-orden.) Men man kan fråga sig, om denna forskningsvariant av Bekantas bekanta verkligen lönat mödan och avkastat vettigt resultat. För att få proportioner på Hillboms resultat här kan man nämna att Völschows supbröder bör ha utgjort ca 10% av ifrågakommande sociala skikt inom Stockholms befolkning; den gemensamma kontaktkretsen tycks ha varit blott 5% av supbröderna och 0,5% av den troliga kontaktytan. Framför allt säger gemensamma bekantas antal egentligen ganska litet om två personers faktiska umgänge. Mig tycks det som denna undersökning borde ha förvisats till ett appendix eller notapparaten.

Hillbom går dock i allmänhet kritiskt och försiktigt fram. Intrycket blir att de tidiga 1800-talsuppgifterna om Völschow som Bellmans långvarige och intima vän måste betraktas med skepsis. Det närmare umgänget bör ha varit inskränkt, menar Hillbom, till 1787–90, den tid från vilken säkra dokument om en vänskap härrör. Ett brevomnämmande 1780 är rätt opersonligt. Måhända är försiktigheten här väl dygdig. Völschow och Bellman tillhörde dock båda den första rätt begränsade uppsättningen medlemmar i Par Bricole från 1779, och som Hillbom också påpekar bör umgänget där ha utvecklats och befäst vänskapen (avh. s. 36). Vidare var, som nämns i förbigående (s. 48), Völschow fadder vid Carl Bellmans dop sommaren 1787. Närheten mellan Bellman och Völschow perioden 1780–86 bör kunna betraktas som lika stor som den mellan skalden och flera andra samlare av hans texter, t. ex. J. O. Schagerström, under samma tid.

Från personen Völschow till hans handskrifter. Tidens många vissamlare styrdes i allmänhet av sitt »bruksbehov», konstaterar Hillbom (s. 49), och texternas funktion var social. Därav samlingsarnas oenhetliga och anonyma textmyller. Men det finns också andra samlingstyper. Völschows handskrifter utgörs huvudsakligen av två större sviter, KB Vf 15 bestående av sju volymer Bellman-texter och KB Vs 86 bestående av tre volymer visor av andra författare. Huvudbeskrivningen av handskrifterna finns i avh. s. 52–60, men många viktiga uppgifter om deras fysiska status finns tyvärr spridda på flera håll i avh. Önskvärt hade varit att alla noteringar om volymernas fysiska karaktäristika sammanförts på ett enda ställe. Völschows samlingar är avskrifter gjorda av en enda hand, hans egen. Utmärkande för hans samlingar är, vilket Hillbom lyckas visa, inte bara hans primära inriktning på texter av Bellman, utan också den energi och systematik varmed han bedrev sitt samlande. Varifrån har då Völschow gjort sina avskrifter? För att lösa de samlingsgenealogiska problemen upprättat Hillbom s. k. textordningsdiagram – ett exempel avh. s. 66f. – som belyser förhållandet mellan olika vissamlingar. Diagrammen ger tydliga och bevisande utslag. Völschow har gått igenom den enorma samling av anonyma vistexter, som S. C. Wallen lade upp under senare delen av 1760-talet; därur har han gjort ett systematiskt urval av de texter som han identifierat som Bellmans (ca 260 st.) och i andra hand också skrivit av än flera texter för sina särskilda samlingar av supvisor och andra visor av »okiände Auctorer». Senare har Völschow, visar Hillbom, på jakt efter Bellman-texter från 70-talet och början av 80-talet genomgått Schagerströms samling av bellmaniana (KB Vf 14). De ögonskenliga egendomligheter som framkommer, när t. ex.

några texters placering tycks strida mot arbetshypotesen, analyserar Hillbom med noggrannhet och finess och lyckas också förklara på mycket nöjaktiga sätt.

En text ur Völschows supvisesamling har Hillbom inte kunnat återfinna hos Wallen (avh. s. 65, Vs 86: 1 nr 55). Med hjälp av ett otryckt förstaradsregister till Wallens visböcker, upprättat av Hillbom, går den emellertid lätt att hitta (Wln I s. 70); därigenom kan »nära» före »100%» strykas i avh. (s. 65). Textens plats hos Völschow stämmer f. ö. exakt med vad Hillbom generellt säger om textordningsbrottens karaktär.

Hillboms arbetsmetod i dessa avsnitt är föredömlig och hans resonemang instruktiva. Resultatet, stora delar av Völschowhandskrifternas direkta beroende av Wallen och Schagerström, är oomtvistligt. Men en kärnfråga står kvar: hur visste Völschow vad i Wallens samlingar som var författat av Bellman? »Huruvida Völschow /.../ hade Bellmans hjälp med att identifiera hans texter /.../ är det ännu för tidigt att försöka avgöra», säger avh. förf. (s. 97). Tyvärr tas problemet sedan aldrig upp till rejäl diskussion. Attributionssäkerheten förblir obestyrt; inga källor porlar till svar.

När det sedan gäller det svåra problemet att tidfästa Völschows avskrifter har Hillbom huvudsakligen använt två metoder. Den ena är att undersöka förändringar i hans handstil och skrivvanor, den andra att upprätta diagram över texternas tillfällesdata. Den genomgång avh.förf. gjort av bruket av olika typer M och N i olika handskrifter har möjliggjort upprättandet av ett relativt kronologiskt schema (s. 81 f.).

Tyvärr måste schemat korrigeras en aning, beroende på att Hillboms materialanalys klickat på en punkt, nämligen vol. Vf 15: 7. Om den uppges att texterna 2 och 3 hänger arkvis samman. Det gör de inte. Studerar man texterna närmare, finner man också att nr 3 innehåller minuskeltyp av versalt M. Text 3 bör alltså flyttas från Hillboms grupp B och sammanföras med Vf 15: 7-texterna 4 m. fl. i grupp C. I samma handskriftsvolym hänger däremot text nr 7 arkvis ihop med både nr 6 och nr 8, vilket Hillbom inte observerat. Letar man noggrant, hittar man också ett N av majuskeltyp i text 7. Den texten kan därför inte stå för sig själv bland avskrifterna i Hillboms D-grupp (avh. s. 82) utan måste även den föras till grupp C (avh. s. 81). Till grupp C hör alltså Vf 15: 7-texterna 3 t. o. m. 8. Denna korrigering får återverkningar för Hillboms text på åtskilliga ställen, t. ex. s. 83, 88 och framför allt 105. Men, vilket kan markeras, misstagen medför inte att avh:s bärande resonemang måste ändras på någon punkt; tvärtom löser min korrigering några skenbara problem hos Hillbom.

Den antagna arkmässiga föreningen av text 2 och 3 i Vf 15: 7 ser Hillbom som anledning till att den felaktiga kronologiska ordningen dem emellan inte kunnat ändras och därför föranlett Völschow att skriva en not vid rubriken över nr. 3: »bör vara framför föregående» (avh. s. 105). Nu hänger alltså inte 2 och 3 samman, och den enklaste förklaringen till samlarens not bör då vara att volymen redan var bunden när noten skrevs. Inom en recensions begränsade utrymme kan jag inte ge plats åt en bokbandsteknisk analys. Låt mig därför bara kort säga att de uppgifter förf. ger om Vf 15-svitens band (s. 52 f. samt n. 14 s. 152), varav sex sägs vara identiskt lika och tillkomna tidigt under 1800-talet, inte är tillfredsställande och

delvis vilseledande. Banden (bortsett från 1900-talsrepliken Vf 15: 5) är enklare s. k. plånboksband av rejält men inte dyrbart skinn, gjorda för en bruksinriktad person som ville ha portabla volymer (signalementet stämmer på Völschow själv). Dekorskillnader och vissa andra skäl gör det troligt att banden färdigställdes i ett par olika omgångar i slutet av 1780-talet och början av 90-talet av en inte alltför noggrann hantverkare (kanske rentav amatörarbete?).

Vi återvänder till avskrifternas datering. Första, andra och början av tredje delen av Völschows samling av Bellmanvisor har redan visats vara beroende av Wallens samling – tillfällesdata ligger för långt tillbaka i tiden för att ha avskriftsdaterande betydelse. För slutet av Vf 15: 3 och för 4 och 6 har Hillbom upprättat diagram över textdata. Vol 4 och 6 (diagram avh. s. 86) avslöjar en naturlig kronologisk följd, och Hillbom har, säkert riktigt, dragit slutsatsen att texterna där normalt inskrivits ganska kort tid efter deras tillkomst, perioden 1787–90. Rimligen betyder det att basmaterialet varit Bellmans egna manuskript. Detta kan ge en hög status åt avskrifterna. Hillboms resonemang är här välavvägda och övertygande.

En för avskriftsdatering lycklig slump ligger (enligt avh. s. 84) bakom en kronologisk inkonsekvens i senare delen av Vf 15: 3. Där kommer som nr 79 en bröllopsdikt till Adam Arenander. Den är visserligen odaterad, men med hänvisning till Byströms kommentar i StU (X komm. s. 49) kan tillfället ges datum 22 juni 1787. Bortsett från denna dikt innehåller partiet texter från 1785–86, med inskott av äldre från 1777–80, innan nr 118–119 i slutet för delen fram till februari 1787. Arenander-diktens rekonstruerade datering ger Hillbom möjlighet att terminus post-datera tillkomsten av senare delen av Vf 15: 3 och därmed genom jämnheten i handstil också hela Vf 15: 1–3. Att Völschow själv inte ens lyckats sätta årtal på ifrågakvarande dikt förbryllar dock. Han brukade vara noga med dateringar, särskilt under denna tid då han hade möjlighet att konsultera författaren själv. (Mindre än en månad efter Arenanders bröllop stod Völschow fadder till Bellmans son Carl.) En naturlig förklaring vore att texten – d. v. s. andra strofen, ty första strofen är bevisligen tidigare – är äldre än 1787, helst från första hälften av 80-talet, vilket skulle passa bättre in i avskriftsvolymens textdatadiagram. Jag kan t. ex. tänka mig den möjligheten att dikten skrevs, inte till Arenanders bröllop 1787, som var hans andra, utan till hans första, som ägde rum 22 oktober 1782. Det skulle medföra att tiden för utskriften av Vf 15: 1–3 kan, men naturligtvis inte behöver, flyttas tillbaka något halvår. För en så liten forsknings skull vill jag dock definitivt inte hävda något bestämt på basis av ett innehållsligt så svävande stycke som Arenander-dikten (jfr StU X s. 44 f.). Men jag undrar om inte textens centrala betydelse för avskriftskronologin hos Völschow borde ha föranlett avh.förf. att undersöka textbakgrunden noggrant.

Efter att i sin koncentrerade genomgång av Völschows bevarade handskrifter skickligt ha lyckats precisera deras kronologiska och textgenealogiska status, ägnar Hillbom också ett spännande litet avsnitt åt en Völschow-handskrift som icke existerar: »Fredmans epistlar, en hypotetisk lakun» (avh. s. 109–115). Bland kornettens många handskrifter finns inga epistlar. Men hur kan man täcka Bellmans produktion, vilket uppenbarligen var vad Völ-

schow sökte göra under 1780-talet, utan att ta med epistlarna, eller ens råka få med någon? Nej, resonerar Hillbom, Völschow måste helt enkelt ha haft epistelavskrifter, vilket ju också tidiga källor uppger. I ett medvetet hypotetiskt och försiktigt men klokt fört resonemang skisserar Hillbom bilden av denna försvunna handskrift, som redan genom avskrifter efter Wallens och Schagerströms samlingar, vilka Völschow bevisligen haft i sin hand, kunde innehålla 72 episteltexter och i slutet av 80-talet lätt kunnat kompletteras med nyskrivna epistlar hos den då Völschow närboende och närstående skalden. M. Hellquist noterade (Handskriftsstudier till Fredmans epistlar, I, 1977, s. 201) att Wallens tidiga epistelsamling hade påfallande många med trycket 1790 överensstämmande varianter och höll för troligt att redaktörerna anlitat företrädare för den typ Wallenhandskriften representerar (s. 205). Som direkt förlaga för epistlar i trycket, vid sidan av Westes handskrift, utpekade Hellquist vidare Schagerströms samling (s. 222 f.). Nu menar Hillbom i en bitvis briljant indicieföring att Wallens och Schagerströms lärsarter rimligen och naturligen nått trycket via den försvunna Völschowsamlingen och att denna epistelhandskrift alltså utgjort huvudkällan 1790 vid sidan av Weste (avh. s. 114). Det är djärtv och kommer säkert att diskuteras. Frågetecken kan sättas och invändningar göras, t. ex. beträffande Schagerströmsamlingens roll. Om man vill föra in icke existerande handskrifter som förlagor till trycket, förefaller det mig enklast att förutsätta Bellmans egna manuskript.

En rätt stor del av Völschows avskrifter är unika textrepresentanter. Många andra tycks vara primära. Vill man veta hur användbar och pålitlig Völschow är som underlag för moderna texteditioner av Bellman, måste man givetvis söka fastställa hur Völschow brukar behandla sina förlagor. Den frågan tas upp i avh:s kap. 3. Här gör Hillbom inledningsvis (s. 120) några viktiga distinktioner om variantanalys av vistexter i allmänhet. Stycket bör begrundas av presumtiva editorer. Av vikt är blott den akustiska gestalten, manar Hillbom. (Dock: det är knappast så, att alla texter sjungs från den ena avskrivaren till den andra, eller hur?)

För att kunna demonstrera hur en visavskrivares aktiva och passiva varianter mot förlagan påverkas av dennes intressestyrda systematik, som Hillbom kallar det (s. 129), har han statistiskt analyserat variantfrekvensen i Völschows olika samlingar. Beträffande sin metod uttrycker sig förf. med försiktighet: »Siffror ger alltför lätt ett intryck av att stå för objektiva mätresultat. [...] Jag föredrar därför att presentera resultatet i stapeldiagrammets approximativa form.» (Ibid.) Men – med exakta procentangivelser ovanför staplarna. Försiktigheten kunde varit ändå större. Om Hillbom istället för att räkna varianterna i % av antalet versrader hade räknat varianter i % av antalet ord, vilket nog varit mer korrekt, hade talen blivit så små att det omedelbart framgick hur obetydliga skillnaderna mellan samlingarna ändå är. Att samlingen av supvisor, Vs 86: 1–2, har en viss särställning genom något större antal aktiva varianter, och att detta har samband med dess utpräglade brukskaraktär, kan dock tyckas ha visst fog för sig. Efter att ha noterat den frihet som Völschow kunde ta sig gentemot Wallen-förlagan, går Hillbom vidare och undersöker varianterna i det material Völschow avskrivit efter Schagerströms bellmaniana-

handskrift. Antalet passiva varianter visar sig vara ungefär detsamma. De aktiva varianternas relativa tal har däremot gått ned till en obetydlighet. Avskrifterna kan här inte längre rubriceras som fri trading. Hillbom kan visa att Völschow mött och behandlat dessa texter med en annan attityd än han hade när han gick igenom Wallens förråd av 60-talsvisor. Det är ett viktigt resultat. Hillbom drar ut linjen och finner skäl anta att även de av Völschows Bellmansavskrifter från perioden 1787–90 för vilka andra källor saknas ligger mycket nära författartexten. Han har kunnat upphäva Afzelius hårda dom över Völschows avskrifter som i allmänhet usla och istället ge en nyanserad bild av samlarens textbehandling.

Från Völschow övergick hans Bellmansavskrifter i den Bellmanska familjens ägo. 1814 låg de till grund för Strinneholms och Hæggströms utgåva av *C. M. Bellmans skaldestycken*. Sedan Adolf Bellman drunknat 1834 såldes handskrifterna till stockholmsläkaren Thomas Minton, dock icke av »Lovisa Bellman efter sonens död» som det uppges i avh. (s. 53), utan av Maria Lovisa Bellman efter makens död. Beträffande senare Bellmansutgåvor sägs f. ö. i avh. att P. A. Sondén var hänvisad »till trycket av 1814 vad beträffar det av Völschow traderade materialet» (s. 24); handskrifterna fick han »aldrig [...] tillfälle att utnyttja» (s. 119). Att Sondén genomgått Völschows Bellmanshandskrifter är emellertid lätt att belägga, eftersom volymerna är välförsedda med annotationer (om redan tryckta texter) i Sondéns lättigenkännliga piktur. Den i avh. (s. 118) knäsatta uppfattningen att Sondén var huvudansvarig för utgivningen av *Fredmans handskrifter* 1813 har jag vidare starka skäl att betvivla, men detta liksom andra problem rörande 1800-talsutgivningen av Bellman är uppgifter för specialundersökningar.

I den utmärkta sammanfattningen (tyvärr kallad »Avslutning») av sina undersökningsresultat fixerar Hillbom Völschows samlarverksamhets dubbla ansikte: avskrifternas förtroendeingivande yttre gestalt, grundad på effektivt utnyttjande av goda källor och manifesterad i systematisk fördelning, författarattributiv och genremässigt, på skilda sviter och i trycknära utformning, å den ena sidan; å den andra hans utgångspunkt som vissamlare i ett socialt betingat bruksbehov, vilket gör att hans subjektiva texthantering ganska sent, under tiden för det nära umgänget med Bellman, förändras till en objektivare inställning som ger textmässigt pålitliga avskrifter, »till eftervärldens njutning och sin väns ära» (uttrycket ur parentationen över Völschow 1802).

Hillboms fångslade framställning av en gestalt från »visornas tidevarv» och dennes samlararbete hjälper oss att få ett bättre perspektiv på det senare 1700-talets kulturmiljö. Avh:s skickligt koncentrerade genomgång av Völschows handskrifter, utförd med uppslagsrikedom och än större klokhet, ger oss en betydligt förbättrad insikt i Bellmansdiktens textgeneologiska historia. Att en citatkontroll avslöjar att precisionen därvidlag, särskilt i fråga om interpunktion, inte är så perfekt som man väntat, får man kanske överse med. Mångårig, tålmodsprövande, kvalificerad forskning har Hillbom förmåga att presentera i klartänt och välskriven form. Till avhandlingen har fogats fullständiga redovisningar av innehållet i alla Völschows manuskript, i form av alfabetisk förstaradsförteckning, numerisk förstaradsförteckning, lista på Völschows melodiångivelser – dock endast de som är själv-

ständiga i förhållande till Wallen – samt melodiregister.

Gunnar Hillboms arbete kan visa fler forskare vägen in i de rika forskningsfält som Bellmans produktion och Bellmantraderingen utgör. Att Hillbom själv bör beredas möjlighet att fortsätta att nyttiggöra sin osedvanliga förtrogenhet med dessa fält är ett uppenbart krav.

Per S. Ridderstad

Ingemar Oscarsson: »Fortsättning följer». *Följetong och fortsättningsroman i dagspressen fram till ca 1850*. (Litteratur Teater Film. Skrifter från Litteraturvetenskapliga institutionen i Lund 16.) Lund 1980.

Ingemar Oscarssons avhandling »Fortsättning följer» preciseras med en underrubrik till att gälla »Följetong och fortsättningsroman i dagspressen till ca 1850». Den illustreras på omslaget med en mycket liten del av följetongens publik, nämligen fyra personer, som läser i en tidning – med en tilltalande jämlighet är det två kvinnor och två män, som representerar läsarna. Det stoff som redovisas innanför avhandlingens pärmar är mycket stort. Redan insamlingen och genomgången av detta stora material är en imponerande prestation. Dessutom har det hittills knappast utförts någon egentlig grundforskning här. Ingemar Oscarssons avhandling är därför ett pionjärbete: det faktum att de presshistoriska och journalistiska aspekterna fått ett visst företräde får ses mot bakgrunden av denna brist på förarbeten, menar författaren själv.

Avhandlingens syfte är »att skärskåda en journalistisk och på samma gång litterär genres uppkomst och etablering liksom – på ett bredare plan – dess 'form' och funktion i allmänhet, men fortfarande i ett historiskt begränsat sammanhang» (s. 9). Tidpunkten är genombrottsskedet, »tiden från 1830-talets slut till 1850-talets början» (ibidem). Undersökningen genomföres i sju kapitel. De fem första kapitlen granskar följetongsavdelningen och följetongsmaterialet i den svenska 1840-talspressen »ur företrädesvis terminologiska, presshistoriska och journalistiska aspekter: 'följetongs'-begreppets internationella utveckling och tillämpning i svenskan, fiktionslitteraturens snabba framväxt som en av de stora innehållskategorierna i nyhetspressen, följetongsavdelningens utformning och konkreta betydelse i och för tidningen» (s. 104). De två sista kapitlen omfattar tillsammans nästan lika många sidor som de fem första. Huvudkapitlet här, det 80-sidiga »Följetongslitteraturen och författarna», tar sig an »själva det skönlitterära prosamaterialet som redan på ett tidigt stadium blev det dominerande inslaget i följetongen och därmed också gav termen dess gängse innebörd» (s. 104).

Inledningsvis ger författaren en forskningsöversikt, som kompletterar Per Rydés bibliografi från 1971 och som samtidigt visar hur mycket det finns kvar att göra inom pressforskningen! Tidigare har det här ofta varit så, att olika innehållstyper betraktas som opinionsuttryck och informationsbärare, inte som journalistiska former. I vad avser forskningen i den samtida fiktionsprosan har författaren kunnat anknyta till föregångare, främst Alf Kjelléns stora arbete om *Sociala idéer och motiv hos svenska författare under 1830- och 1840-talen* men också Elisabeth Tykessons avhandling om *Rövarromanen och dess hjälte*

1800-talets svenska folkläsnings och Erik Lindströms arbete om *Walter Scott och den svenska historiska romanen*. Staffan Björcks *Romanens formvärld* ger aspekter på berättarteknik och stil också i 1840-talets romaner. Och till dessa kan man lägga en rad monografiska arbeten om individuella romanförfattare.

En behövlig bakgrundsteckning ger avhandlingsförfattaren med kapitlet »Följetongen som journalistiskt grepp i äldre press» (s. 17–32), dvs. från slutet av 1700-talet, då det lilla bladet, le feuilleton, fladdrade in i presshistorien, och bytte skepnad och från januari 1800 hamnade i bottenvåningen under strecket. Författaren kan här hänvisa till en egen tidigare studie i ämnet från 1974. I avhandlingen följer författaren också termen »följetong» i svenskt språkbruk från det äldsta belägget på omnämnande i Wallmarks Journal från januari 1813. Följetong har dels haft en rent rumslig betydelse, dvs. själva utrymmet under strecket, dels de enskilda bidragen eller artiklarna på denna plats. I Sverige kom redan i början på 1840-talet följetongen att domineras av fiktionsmaterialet och så småningom kom man med »följetong» att förstå en enskild fortsättningsberättelse placerad i följetongsavdelningen. Författaren åskådliggör på ett tacknämligt sätt dessa båda betydelser av »följetong» genom att citera Carlskrona Weckoblads obesvärade framställning 13/12 1890 (obs! inte 13/11 1890), där termen »dubbleras till sin betydelse i en och samma mening: 'Sedan den nu pågående följetongen [dvs. fortsättningsromanen] med detta år avslutats, kommer vår följetong [= avdelning under strecket] att uppsättas så, att den kan vikas till bokformat och inbindas'» (s. 28).

Författarens disposition är i stort klar och ändamålsenlig: kap. II är ren presshistoria; kap. III behandlar både presshistoria och fiktionsprosa; kap. IV är ren presshistoria; kap. V är i stor utsträckning presshistoria; kap. VI ägnas det skönlitterära prosamaterialet i tidningarna.

Pressundersökningen och romanundersökningen förutsätter varandra och kompletterar varandra. Pressperspektivet överväger dock i avhandlingen: och det är väl inte så konstigt: *metodiskt* har författaren föregångare i svensk pressforskning men icke *stoffligt*. När det gäller romanforskningen, så finns det mer förarbeten gjorda.

Men stundom har man den uppfattningen att författaren så livas av sin framställning att han följer sin undersökning ut i feuilletonsbladets finaste nervförgreningar. Bristen på förarbeten gör naturligtvis att författaren gärna vill ha med så mycket som möjligt. Man detta kan å andra sidan leda till att överskådligheten försvåras. Författarens framställning tenderar också stundom till omständlighet och upprepning i onödan.

Sålunda påpekar författaren (s. 13) att »den samtida franska följetongsromanen präglades på ett typiskt sätt av den regelbundna rytmen i avsnittsformen, som medverkade till att ge berättelserna en dramatisk-episodisk uppbyggnad och som kunde användas för olika spänningsskapande grepp. På svensk botten är exemplen få på just den sortens egenheter.» På s. 50 återkommer samma synpunkter om Sue och s. 166 f. i samband med de svenska följetongsberättelsernas förhållande till fransk romanfeuilleton. På liknande sätt hamrar författaren in resonansen om förhållandet mellan tidningspressens följetonger och bokmarknadens häftesserier: s. 121, 123 och 150. Författaren finner Sophie von Knorrings ironiska uttalan-